

Innehåll

Inledning 7

DEL I

Syskonvåld – från mytologi till modern spelfilm 15

Religion, historia och mytologi 15

Klassiska folksagor, dramer och modern film 17

Självbiografier om syskonvåld 21

Syskonvåld i massmedia 25

Internet 25

Tidningar, radio och teve 30

Lokal nyhetsrapportering 33

Artikelsier om syskonvåld: Svenska Dagbladet och The Irish Times 34

DEL II

Vad vet vi om våld i syskonrelationer? 43

Vetenskapliga studier i en svensk kontext 43

Internationell forskning om syskonvåld 49

Vanligt men "osynligt" familjevåld 50

Syskonmobbing 53

Våld i syskonrelationen – systrar och bröder	55
Våld i syskonrelationen – psykiatriska diagnoser	57
Konsekvenser av syskonvåld	58
Föräldrar och andra personer i närmiljön	62
Våldsdiskursen	66
Att bemöta och förebygga syskonvåld	68

Avslutande kommentar 70

Rivalitet, bråk och våld – kontext och gränsdragningar 75

Våldsbegreppets dynamiska karaktär 75

Syskonvåld som "omsorg" 79

Syskonvåld som "en bagatell" 80

Normalisering av syskons våld 80

DEL III

Samtalsintervjuer med personer som utsatts för syskonvåld 87

Inledning 87

Metod och material 90

Intervjupersonerna och deras berättelser 93

Våldets uttryck och konsekvenser 95

Definitioner och typer av våld 96

Sätt att försöka att undvika våldet 101

Konsekvenser av våldet 104

Sammanfattande reflektion 111

Föräldrarna, syskonen och den närmaste omgivningen 113

Föräldrarna – då och nu 113

Relationen till syskonet idag 123

Den närmaste omgivningen 126

Sammanfattande reflektion 133

Avslutning 139

Referenser 141

Inledning

”Det är hans sätt att visa att han tycker om sitt storasyskon”, hör jag en förälder förklara för en annan på lekplatsen. Föräldern berättar att det yngre syskonet (cirka 2 år) gör allt för att få det äldres (cirka 4–5 år) uppmärksamhet. Föräldern beskriver agerandet i ordalag som ”lappa till”, ”sparka” och ”knuffa”. Den andre föräldern nickar förstående, de skrattar båda lite och fortsätter sedan sitt samtal om vardagliga ting. Barnen befinner sig precis bredvid och kan antas höra konversationen.

Jag känner inte till bakgrunden eller kontexten i övrigt utan hör endast denna korta skildring – men ändå får den mig att fundera på vad en sådan förklaring antyder och förmedlar; våld kopplas samman med kärlek. Tvååringen kan knappast klandras för sina handlingar – och säkert har föräldern rätt: det handlar förmodligen om att söka uppmärksamhet och kärlek från sitt äldre syskon. Ändå reagerar jag över det ganska slentrianmässiga sättet att bemöta handlingar som trots allt involverar sparkar och slag – även om de inte skadar fysiskt då det lilla barnet inte kan utdela några särskilt hårda slag. Det är i synnerhet symboliken jag funderar över. Om vi tar sådana handlingar för självklarheter – förmedlar vi då inte samtidigt att det är acceptabelt att kärlek uttrycks genom våldsamma handlingar?

I ett annat sammanhang hör jag ett äldre barn gång på gång kritisera och förlöjliga sitt yngre syskon. Föräldern vänder sig till det yngre barnet och förklarar att storasyskonet "bara är avundsjukt" och att det "inte är någonting att bry sig om". Inte heller här känner jag till kontexten i övrigt, utan uppfattar enbart detta korta samtal, och säkert har föräldern rätt i att storasyskonet ger uttryck för avundsjuka. Men återigen funderar jag över vad det är som förmedlas. Gör denna förklaring det lättare att inte bry sig om glåporden och vad förmedlas till det äldre syskonet som publikt blir identifierad som "avundsjuk"?

Slag och glåpord i *andra* nära relationer är inte acceptabla för att någon "egentligen tycker om dig" eller "bara är avundsjuk på dig". Om vi istället tänker oss att det hade handlat om vuxna individer i de båda ovannämnda situationerna så hade förklaringarna och acceptansen förmodligen varit annorlunda. Här ska poängteras att det är responsen på, och de förklaringar som ges, i relation till handlingarna jag vill diskutera – inte handlingarna i sig. Å ena sidan är själva våldsbegreppet något som jag vill återkomma till, det är komplext och dynamiskt, men de handlingar som de vuxna personer jag har intervjuat, som berättar om sina upplevelser under uppväxten, för oss närmare det vi konventionellt betraktar som våld. Å andra sidan är ålder och utvecklingsnivå relevant i en diskussion om själva *användningen* av våld.

Min poäng är inte att framställa barn eller ungdomar som gärningspersoner, skuldbelägga föräldrar eller att agera allmänt moralpaniskt. Poängen är snarare att syskonrelationen i stor utsträckning saknas i diskussioner om våld i nära relationer. En möjlig förklaring till detta är djupt rotade föreställningar om "syskonkärlek" och att "alla syskon bråkar". *När* ett syskon utsätts för våld av ett annat syskon passerar det förmodligen därför ganska lätt "under radarn". Barns, inte minst syskons, vanliga aktiviteter; bråk, tjafs, gnabb, jämförelser, konkurrens, etc. kan med andra ord också dölja – eller bortförklara (och då inte nödvändigtvis medvetet) – utsatthet.

Vad jag vill belysa är hur vi, förmodligen ofta oreflekterat – av gammal vana, bemöter barn med att "det är så det är men det går över när ni blir lite äldre", "din bror/syster bråkar med dig nu men snart kommer ni att vara bästa vänner" etc. Vad som då glöms bort är att detta handlar om barns verklighet *här och nu*. Barn har dessutom annorlunda referensramar, likväl som begreppsanvändning. Att använda ordet "bråk" behöver därmed inte betyda att det handlar om något oproblemiskt; få

barn skulle förmodligen tala om "våld" och "misshandel" eftersom det inte utgör en del av deras begreppsrepertoar. Som vuxna har vi tillgång till andra begrepp och vi har ett återblickande perspektiv – vi utgår från vår egen erfarenhet när vi bemöter barnens. Ibland skildras till och med betydelsen av att barn slåss, bråkar och "härdas" i en trygg hemmiljö eftersom de sedan väl förberedda kan gå en verklighet med konflikter och konkurrens till mötes. Vad som kan vara värt att reflektera kring är om vi då inte samtidigt bidrar till att normalisera våld och kränkningar – och till att faktiskt reproducera den verklighet som vi, av omtanke, vill att barnen ska vara förberedda på.

Våld i syskonrelationer är ett problem som aktualiserar diskurser (samtalsordningar) inte enbart gällande våld och syskon utan också vad gäller hemmet, familjen och barndomen. Föreställningar om det trygga hemmet, den lyckliga familjen och den bekymmersfria barndomen kolliderar med bilder av maktutövande och våld. Samtidigt vet vi att hemmet inte är någon fredad plats. Genom studier av syskonvåld kan sådana föreställningar, innebörder av begrepp samt olika gränsdragningar (exempelvis mellan "bråk" och "våld") belysas och problematiseras. Detta görs till viss del i den här boken, i syfte att motivera till fortsatt teoretisk och analytisk fördjupning på området, men det primära syftet med boken är beskrivande; i första hand att återge hur personer som berättar att de utsatts för syskons våld skildrar sina erfarenheter men också att beskriva forskningen på området och att belysa hur syskonvåld framställts i olika mediala sammanhang.

Boken består av tre olika delar vilka bygger på en omfattande undersökning av forskningslitteraturen på området, insamling av massmediamaterial men framförallt på en explorativ intervjustudie i vilken personer som har utsatts för våld av ett syskon berättar om, och själva tolkar, sina upplevelser och konsekvenserna av dessa. Här handlar det inte om att diskutera omfattningen av våldsproblematiken utan om att visa hur det kan se ut *när* den förekommer. Personer som utsatts för syskonvåld tillhör en ouppmärksammas offerkategori och jag vill med boken framförallt lyfta fram deras erfarenheter i ljuset.

Forskningen om barnmisshandel har tydliggjort de konsekvenser föräldrars våld kan innebära för barn både på kort och lång sikt. I Sverige var det tidigare acceptabelt, i meningen lagligt tillåtet, med så kallad barnaga, dvs. vuxnas kroppsliga bestraffning av barn utförd i uppfostrande syfte. "Rätten att aga" avskaffades 1966 men inte förrän 1979 inför-

des ett uttryckligt förbud i Föräldrabalken kapitel 6, § 1. Formuleringen lyder:

”Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (Lag 1983:47).”

Men vad innebär det då om den som utövar ”kroppslig bestraffning” eller ”annan kränkande behandling” är ett syskon? Handlar det om yngre barn får vi förutsätta att det ligger i föräldrarnas ansvar att hindra att det utsätts för våld av ett syskon – och att det på så sätt innebär en brottslig handling by proxy (dvs. om syskonet som utövar våld är minderårigt). Samtidigt som våld i hemmet och våld i nära relationer har uppmärksamats mycket i vetenskaplig forskning, ideella verksamheter, statliga projekt, massmedia och lagstiftning tycks våld i just *syskon*relationer ha samma typ av status som mäns våld mot kvinnor hade innan det, genom 1970-talets kvinnorörelse, började uppfattas som ett omfattande socialt problem; nämligen som någonting lite mindre allvarligt (jfr. så kallat ”äktenskapsgräl”) och som ”en privatsak”.

Svensk forskning om våld i syskonrelationer, och om våldets konsekvenser, är knapphändig. I Sverige känner vi inte till omfattningen av detta våld och vi vet inte mycket om dess innebörd. I exempelvis nationella undersökningar om otrygghet och utsatthet för brott (se till exempel BRÅ 2019:1) inkluderas inte de yngsta (under 16 år). I *FN:s konvention om barnets rättigheter* (Barnkonvention) (punkt 12, kortversionen), vilken numera är inkorporerad i svensk lag, fastslås att; ”Barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Hänsyn ska tas till barnets åsikter, utifrån barnets ålder och mognad.” Det talas mycket om att barns röster ska höras men vi måste också ge ett utrymme för detta – och vara beredda på att lyssna.

I den här boken är det vuxna individer som intervjuats om sina erfarenheter som barn och unga. Vi vet inte hur de hade berättat om de istället hade tillfrågats som barn men deras skildringar och egna tolkningar visar på betydelsen av att tydligare ta hänsyn till syskonrelationer, barns såväl som vuxnas, när det handlar om familjevåldsproblematik och våld i nära relationer. Det är tydligt att syskonrelationen inte är någon slags fredad zon. Vad de intervjuade beskriver är inte några ömsesidiga bråk

eller konflikter utan det handlar om relationer där ett syskon varit (och i vissa fall fortfarande är) våldsutövare och ett annat våldsutsatt. Deras berättelser om sina tidigare erfarenheter kan ge oss viktig kunskap i förståelsen av syskons våld och möjligheten att förebygga att barn utsätts för våld av syskon.

* * *

Bokens första del uppmärksammar inledningsvis syskonvåld i allt från mytologiska berättelser till modern fiktionsfilm. Populärkulturellt sett är syskonvåld knappast osynliggjort – snarare framställt i form av naturlig men ofta brutal rivalitet. När det gäller framställningar i exempelvis massmedia och självbiografier är skildringarna emellertid färre (här bortses då från skildringar av oproblematiskt bråk och bråk som del av barns utveckling). Likaså när det gäller forskning om syskonvåld, vilket är vad som står i fokus för bokens andra del. Samtidigt som syskonvåld kan sägas vara ett dolt problem kan vi paradoxalt nog se syskonvåld överallt omkring oss, i allt från Bibelns Kain och Abel till moderna filmer som *Gudfadern* och *Lejonkungen*. Bokens andra del innehåller även ett kapitel där våldsbegreppets komplexitet och kontextbundenhet uppmärksammas. I den tredje, och viktigaste, delen av boken återges berättelser om utsatthet för syskons våld förmedlade via samtalsintervjuer. Här berättar arton kvinnor och en man om sina upplevelser av att ha utsatts för syskons våld, vilka konsekvenser de kopplar samman med denna utsatthet och hur de idag förhåller sig till sitt syskon och sina föräldrar.